

SETU RAHVALAULUD EKRK KOGUS

P. H a g u

Laskõ_ks laulu mi ladusahe,
laskõ_ks ilo mi ilosahe:
siia_ks jää-i laulu' meil lae ala,
jää-i tarrõ s'oo laulu.
N'oo_ks läävä laulu' meil Tartohe,
Tartohe ni Tallinahe.

(Pelageja Metsa improvisatsioonist
rahvaluulekogujatele - EKRK I 74,
119 (3))

TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri poolt korraldatavate rahvaluuleekspeditsioonide puhul on põhiliseks pedagoogilised ja didaktilised eesmärgid, üliõpilastele erialaste oskuste ja kogemuste andmine. See aga ei tähenda, et praktiline kogumistöö jääks seejuures hoopis kõrvaliseks asjaks. Üliõpilaste poolt kogutud rahvaluuleainesel on kindel teaduslik väärtus. Alates 1950. aastast on ekspeditsioonidel talletatud materjalid koondatud kateedri käsikirjalisse rahvaluulekogusse (signatuur EKRK), lindistused aga kateedri fonoteeki (signatuur EKRK, Fon). Nii kateedri rahvaluulekogu kui ka rahvaluulealaste ekspeditsioonide organiseerijaks ja juhendajaks on olnud prof. E. Laugaste. Kohapeal on gruppide tööd juhendanud kateedri õppejõud, aspirandid, laborandid, aga ka vanemate kursuste üliõpilased. Kuigi kateedri ekspeditsioonid on ulatunud väljapoole Eestitki (1951. a. - Valilai Karjala, 1953. a. - Karjala ANSV, 1970. ja 1972. a. - Vadja), on üldise frontaalse kogumistöö objektiks Eesti NSV territoorium. Selle kõrval on jälgitud ka spetsiaalküsimusi, näit. ühenduses hiin- ja vägilasmuistendite väljaandmisega töötati läbi piirkonnad, kus vastavat ainet leidus, mõned maanurgad (eriti Kihnu ja Setu) on olnud süstemaatilise jälgimise objektiks eraldi.

Kõige sagedamini on kateedri ekspeditsioonid suundunud Eestimaa kagunurka, Setumaale. See on ka mõistetav: juba J. Hurt on Setumaad nimetanud vanavara kullaauguks, siin on elav rahvatraditsioon suutnud õilmitseda kauem kui kusagil mujal Eestis ning alles oma esimesi kogemusi omandama asuvat

filoloogid-õpipoissi on paratamatult vaja viia sinna, kus ta oma õpihimu kõige otstarbekamalt saaks rakesse panna. Kindlasti pole vett vedama läinud see muljetepagas, mis neist kõikudest igamehe isiklikku mälestuste pauna on settinud (1), veel kindlamini on aja möödudes kasvanud kõige selle väärtus, mis tera- ja piiskhaaval on kokku kantud kateedri rahvaluulekogusse.

Kuigi TRÜ üliõpilaste esimene retk Setumaale sai teoks juba 1948. a. KKI kompleksekspeditsiooni raames (2), algas kateedri süstemaatiline kogumistöö Setus 1956. a. Tookordne ekspeditsioon seostus setu laulutraditsiooni filmimisega Obinitza ja Tona külas (operaator J. Mikk TRÜ foto- ja kinolaboratooriumist, teaduslik juhendaja ja filmimistöö organiseerija prof. E. Laugaste). Käigul osalesid ka kunstnikud E. Kits ja O. Kangilaski. Filmimist jätkati aastail 1961-1963 Haudjasaare ja Laossina külas (operaator E. Sakk, teaduslik juhendaja U. Kolk) ning 1977. a. Põrste ja Saatse külas (operaator H. Liblik, teaduslik juhendaja E. Laugaste). Üldse on aga Setusse korraldatud 15 ekspeditsiooni ning läbi käidud kõik setu külad. Kohapeal on tööd juhendanud E. Laugaste (1956. a.), I. Sarv (1959. a.), U. Kolk (9 korral) ja P. Hagu (4 korral).

Järgnevas püüame anda kokkusurutud ülevaate rahvalaulude kogumise veerandsaja-aastase töö tulemustest. Tõsi, ekspeditsioonidel on talletatud ka rahva jutuvara, lühifolkloori ja kombestikku, kuid ülevaade kõigest kogutust paisutaks liigselt artikli mahtu. Lauludega sobib piirduda sellekski, et alla kriipsutada kaht olulist rajajoont setu lauluvara publitseerimisel minevikus ja tulevikus: käesoleval aastal möödub 75 aastat J. Hurda "Setukeste laulude" viimase köite ilmumisest (3) ning "Vana Kandle" seeria editeerimise esimese ringi plaani on lülitatud ka üks köide setu rahvalaule. "Setukeste laulud" (edaspidi SL) on jäänud eesti folkloristikas tänini ühe piirkonna regilaulutraditsiooni kõige täielikumaks esinduseks. J. Hurda tänuväärse töö kiituseks tuleb nentida sedagi, et kuigi hilisemate aastakümnetega on Setust talletatud lauluvara kvantitatiivselt kasvanud mitmekordseks, pole siit täiesti uut ja üllatavat leitud. Muidugi ei tee see tühjaks folkloristide, sealhulgas ka üliõpilaste hilisemat kogumistööd, sest variantide väärtust oskame tänapäeval pareminigi hinnata, kui seda võidi teha J. Hurda päevil, ning tehnika areng on hääle ja lii-

kumise jäädvustamisel andnud meile sellised vahendid, millest siis ei osatud unistadagi. Pole mõtet siinkohal välja tuua plusspunkte, mida rahvaluulepala talletamisele annab pliiatsiga võrreldes magnetofon või filmikaamera. Ent hoolimata sellest, et me tehnikat nii mitmelgi põhjusel ja eesmärgil kasutame, on ka praegu folkloristi oluliseks töövahendiks vana hea pliiats. Siiski võib erinevust lindile ja paberile talletamise vahel pidada sedavõrd oluliseks, et me statistilises ülevaates lisame variantide koguarvule (arvesse on võetud ka fragmendid) sulgudes juurde, mitu varianti neist on jäädvustatud lindile.

Artikli eesmärk, ülevaade EKRK-s leiduvatest setu rahvalauludest, näib meile olevat kõige ökonoomsemalt realiseeritav statistilise ülevaadena. Kuivõrd me põhimõtteliselt püüame seda läbi viia tüübi tasandil, siis ei sobi selleks materjali hulga tõttu kõige ökonoomsem võte - tabel. Tuleks veel märkida, et käesolev artikkel pole setu ainesest esmane ülevaade - kuni 1976. a-ni käsikirja talletatud setu rahvalaulu kohta on olemas kursusetöö (4), mida artikli kirjutamisel on kasutatud võrdluseks. Kontrolli ja täpsuse huvides on kogu materjal siiski uuesti läbi töötatud.

Lüroepika

SL struktuuri järgides võtke meiega sissejuhatuseks esimese alarühmana kõne alla laulud laulust. "Ilo laulu" traditsioonilisi algusvärsse

Ilo sõidi jõkö pite,
laulu lak'a vällä pite

on kateedri kogusse talletatud 16(6) juhul. Kvantiteedi ligi kolmekordne kasv, võrreldes SL 6 variandiga, ei peegelda ehk siiski mitte niivõrd laulu märgatavat populaarsuse tõusu, kuivõrd tema tuntukssaamist küsitulejatele endile. "Lee-lo toomine", rühma teine laulutüüp, on variantide hulgalt jäänud peaaegu samaks - 3(1).

Müütiliste laulude rühma alustab Hurt "Kureneiuga" (13 var.), mis nüüdseks on saanud üldestilise konventsionaalse nimetuse "Tähemõrsja". Kateedri kogus esindab seda 1 var. ja varasemast traditsioonist erinevalt puudub selles sissejuhatav osa "Kurg künnab", tähemõrsja kasvab tedrest. Lisandub kaks liitlaulu: "Tähemõrsja + Kalmuneiu" - 1, "Kolm kätkit + Tütarde tapja + Tähemõrsja" - 1. Variant tüübist "Kurg

künnab" lahkneb varasemast setu lokaaltraditsioonist ja ühtib hoopis üldestilise arendusega. SL (13 var.) arvukam tüüp on "Ilmatütar" - 18(12), kuna kontaminatsioonid "Ilmatütar + Tähemõrsja" jääb variantide arv peaaegu samaks - 3(1). Ka "Kalmuneiu" arvukus on lihtlauluna kasvanud - 19(12), kuid vähenenud lihtlauludes: "Kalmuneiu + Kosjasõit" - 1, "Kosjasõit + Kalmuneiu" - 1. Ainsa variandiga on esindatud "Leemeleht" ja kontaminatsioonid "Neiu veri + Neiu tahab talupojale", "Vaeslapselaul + Sajalaul + Neiu veri + Neiu tahab talupojale", "Neiu veri + Püha putk + Suur tamm", "Ask põllule + Arbijalaul". Lähedane SL tüübile "Tütar lätt kuulule mehele" on kateedri materjalides "Imä and koolule mehele" - 1. Kahekordseks on kasvanud "Nutva tamme" (SL "Tamme laulu") variantide arv - 9(2); ühele neist liitub "Neiulinn". Eestis tunduvalt populaarsemat tüüpi "Suur tamm" esindab ainult 1(1) variant. Taandumas on laulurepertuaarist fantaasiarikas, oma tähenduselt hämaraks jääv ning just sellega interpreteerima kutsuv "Imeline koda" - 1(1), mis korra esineb ka kontaminatsioonid "Imeline koda + Tütarde tapja + Uibuneiu" - 1(1). Tüüp "Uibuneiu" (SL "Uibonõ näiokõnõ") esineb Hurdal põhiliselt kontaminatsioonides, kateedri kogus aga ka lihtlauluna - 4(3). Tõsi küll, neist üks variant, fragmentaarne, tundub lähenevat tüübile "Karjasaatmine".

Legendid on oma varasema populaarsuse kaotanud. SL 14 var. vastu on tüübist "Jeesuse sõit" võimalik seada vaid 3(1). Mõnevõrra tuntum on "Ilma parandamine" - 6(2). Kuigi tegemist võib olla ka eelmise tüübi fragmentidega, tasuks siiski vist omaette tüübiks lugeda "Tühi kosõ talotütärd" ("Miks ilm udune") - 2(1).

SL "Muinasjutuliste laulude" rühmas tasuks omaette gruppina eristada perekonaballaade. Üheks populaarsemaks tüübiks on Setus ka hilisemal ajal jäänud "Naisetapja" ("Toomalaul") - 22(9). "Mehetapja" ("Maialaul") polnud samavõrd variandirohke juba SL-s (9), kateedri materjalides on selle arvukus veelgi väiksem - 4(2). Hurda tüübid "Tütar vette" ja "Ema ihkas minijat" on teineteisele väga lähedased, sageli omavahel põimuvad. Sellepärast on neid käesolevas ülevaates provisoorselt käsitletud ühtseks tüübiks "Tütarde tapja" - 13(6). Kui lihtlauluna oli SL vastavaid variante poole vähem, siis kontaminatsioonidega on olukord enam vastupidine: "Tütarde tapja + Uibuneiu" - 6(2), "Tütarde tapja + Uibuneiu + Suur tamm" - 1(1), "Tütarde tapja + Uibuneiu + Ilma-

tütar + Tähemõrsja" - 1(1). Üle-eestilise levikuga tüüp on "Uppunud vend". Nimetuse all "Vend veehädas" oli Hurdal võimalus esitada seda 15 variandis, meie materjalides on ta esindatud ainsa fragmentaarse tekstiga.

Oma varasemat populaarsust pole kuigivõrd minetanud "Venna sõjalugu" - 15(7). Lisanduvad veel kontaminatsioonid "Venna sõjalugu + Ilmatütar" - 1 ja "Venna sõjalugu + Kui mi muistõ noorõ olli (Vägimehe noorus)" - 1.

Armastus- ja perekonnaelu laulude rühmas on kunagine variantiderohke (SL 16) "Lunastatav neiu" taandanud vaid 2 variantile. Tüübid "Tikelaul", "Päevapoeg", "Luuda minek", "Marja minek" ja "Metsa minek" on Hurt asetanud müütiliste laulude rühma, seda nähtavasti oma algupäralt müütiliseks arvatud neiu kimbutaja tõttu. "Tikelaulus" tõepoolest leidubki üht-teist ebaselget - neiu arvates saab Tiket kinni püüda, ta palub vennal viia selleks palusse püünised, aga Tike asemel jääb paletesse kinni lind. Meie arvates koonduvad need laulud siiski ainult kahte tüüpi ning tegemist on neiu ülistamisega, kes oskab oma au hoida. Kuigi teema arendusel esineb ka ristumisi, seostub neiu marja minek valdavalt Tike kimbutustega, kes keerab marjavaka kummuli. Luuda või muidu metsa minekul on antagonistiks must mees, vana-mees, kõrk poiss, Päevapoeg, aga ka Tike, kes ajab "rinda riislõmma", ning selle antagonistiga tapab neiu oma au kaitses. Teema populaarsus on vaieldamatu nüüdki, kuigi üleskirjutuste hulk ei suuda konkureerida möödunud sajandiga: "Tikelaul" - 4(1), "Luudaminek" - 13(5); kontaminatsioonid: "Tikelaul + Kalapüük - hää müük" - 1(1). Lisandub veel üks variant, kus "Marja minek" on saanud täiesti uue, tänapäevaimprovisatsioonilise lõpu: neiu meelitab oma kimbutaja endaga kaasa kolhoosi elama ja tööle (EKRK 67, 223 (1)). Tüüp "Müüdud neiu" - 2(2) pole ka varem olnud Setus eriti levinud (SL "Neiu müük" - 2), aga tunduvalt on oma positsioone loovutanud "Kosjasõit" - 4(1), tuleb ette ka kontaminatsioonid "Kosjasõit + Kaevul kosija + Venna sõjalugu", ja "Mitmesugused kosilased", mida kohtame vaid korra liitlaulus "Mitmesugused kosilased + Vana kosilane". Repertuaaris on säilinud "Kaval tütar" - 1, laul neiust, kes teeskleb surijat, et välja selgitada oma lähimate sugulaste suhtumist endasse. Üksainus variant on kirja pandud tüübist "Uba ja hermes", setu traditsioonis mõistatuslikust laulust, kus sissejuhatuses kasutatakse üsna erandlikult sümbolpilti või

psühholoogilist paralleelismi oa ja herne omavahelisest kemp-lemisest, laulu sisu aga kujutab unist noorikut, kes ei kuu-
le ärgata, kaotab sellepärast oma kaasa ja asub teda otsi-
ma. Populaarsuse on säilitanud "Vana kosilane" - 14(6), lu-
gu, mis enamasti algab abielu ennustava neiu unenäoga ja
lõpeb vanast mehest lahtisaamisega. Tuntud on "Must naine"
- 6(2). Eesti traditsioonist on üsna viimasel ajal üle võe-
tud "Arg kosilane" - 1.

Selles rühmas tuleks nimetada ka tüüpi "Imeline emand"
- 16(11). Kuigi laulus puudub otsesõnul vihje armastustee-
male, võimaldab see sümbolset tõlgendust ning laulu ongi
tõepoolest kasutatud pulmalauluna. Kui SL lehekülgedel po-
le see tüüp kontaminatsioonide andnud, siis kateedri materja-
lides kohtab seda ka liitlaulu osisena: "Imeline emand + Tä-
hemõrsja" - 1 ja "Imeline emand + Kolm vaest" - 1. "Lindude
õlu" - 1 variant - on ilmselt fragment "Imelise emanda" lõ-
puosast.

Veel pole täiesti setu laulurepertuaarist kadunud ka
muinasjutulaul "Kuningatütre meelitamine" - 1(1), mis on re-
givarivormiliseks paralleeliks muinasjutule "Kõnelevad pea-
luud".

Kuigi J. Hurt on asetanud tüübi "Nurganaine" SL III
kõitese ning üldises eesti traditsiooniski on "Tuhulaul"
eelkõige lüüriline laul, mis situatiivselt seostus sünnitu-
se või varrudega, on Setu see tüüp selgelt lüroepilise
arendusega ning funktsionaalne kinnistuski polnud absoluut-
ne. Sellepärast arvame ta küllaltki populaarseks setu lüro-
epiliseks laulutüübiks - 8(4).

Sotsiaalseid suhteid ja olustikku käsitlevate laulude
rühmas on veel populaarsed tüübid "Härjad murtud" - 7(4) (SL
"Mets murrab künnilooma" - 12), kontaminatsioonid: "Luuda-
minek + Külmal kündma + Härjad murtud" - 1; "Hobune varas-
tatud" - 5(2) (SL - 12), kontaminatsioonid: "Kosjahobuse
sõõtmine + Nuttev tamm + Hobune varastatud" - 1; "Suur si-
ga" - 4(3) (SL "Sea tapmine" - 2); "Kalapüük - hää müük" -
3(3) (SL - 4), kontaminatsioonid "Kalapüük - hää müük +
Petis peiu" - 3; "Kolm vaest" - 3(2) (SL - 10). See-eest
"Harja otsimine" - 2(1) esineb SL-s ainult kontaminatsioo-
nis "Suga merde suigautu + Venna sõjalugu". Ainsa variandi-
ga on kateedri materjalides esindatud tüübid "Saanitagemi-
ne", "Haned kadunud" ning kontaminatsioonid "Ehted varas-
tud + Poisi ja neiu matus" - 1(1), "Põll põrmune + Ehted va-

rastatud". Ainus variant esindab ka tüüpi "Sõimajate tapmine" (SL "Poiss hobuseid jootmas" - 5), mis on omamoodi paralleeliks tüübile "Luudaminek".

Kaheldamatult kõige levinum lüroepiline laul Setus on "Hobune kadunud" - 52(25). Selline variandirohkus on ilmselt seletatav sellega, et laulu on kasutatud ka "Hobusemängu" tekstina, millele vihjab juba refräänsõnast tuletatud setupärsene laulu nimetuski - "Leigotaminõ". Hurt toob laulu ära nii jutustavate laulude hulgas ("Hobune varastatud" - 12) kui ka laulumängude all (3 var.).

SL tüüpide hulgas puuduvad vasted lauludele "Olli vala vaenõlatsi" - 1(1), "Torm viis venna Venemaale" - 1(1) ja "Nõiutud neid" - 1(1).

Kuigi lüroepikale pole setu repertuaaris (kateedri kogu järgi otsustades) püsima jäänud "Setukeste laulude" aegadega võrreldav positsioon, oli lähiminekus selle osakaal ikka veel märkimisväärne. Mõnedki laulutüübid on variandirikkamad kui SL lehekülgedel. Kahtlemata kajastab see nihkeid ja muutusi laulurepertuaaris, sest paljud teised tüübid on samal ajal esindatud vaid variandiga või puuduvad hoopis. Lisaks pakkumisele on aga ilmselt mõnelgi juhul variandirikkust põhjustanud ka nõudmine, tüübi tundus küsitlejale. Setu regivärsitraditsiooni üldist taandumist iseloomustab lüroepikas kõige ilmekamalt märgatav liitlaulude vähenemine.

Lüürika

Erinevalt lüroepikast, kus tüübi määratlemine ei valmista põhimõtteliselt erilisi raskusi, on setu lüürilise regivärsi tüüpidesse jagamine tõsine teoreetiline ja praktiline probleem. Setu lüürilises laulus võib mõnes variandis harkuda üksteise külge järjestikku mitu lähedast või temaatiliselt sobivat motiivi, mis muus eesti traditsioonis esinevad omaette laulutüüpidenä. Seejuures pole need motiivid ka sel määral välja arendatud, et teksti saaks kõnkluseta lugeda eri laulude kontaminatsiooniks, setu traditsioonis nad iseseisva tervikuna üldse ei esinegi. Sellepärast on nii mitmegi temaatilise rühma puhul variantide tüüpidesse kokkuvõimimine pelgalt provisoorne, kuigi lähtuda on püütud laulu domineerivast motiivist.

Alustame ülevaadet lüürrikaski SL struktuuri jälgides lauludega laulust. SL "Kost ma latsi laulu sai" (18) vastavad tüübid "Laulud tööi õpitud" - 5(4) ja selle paralleel või eriarendus "Ime kudi ilokangast" - 5(3). Laulma kutsuvad ja õhutavad "Velekesse" (või "Naakõ, vele, laulõmahe") - 4(4), "Hoi, tara pois'okõsõ" - 6(6), "Truba Taar'a" - 4(4), "Paras laulupark" - 2(1). Parajat lauluaega ja -kohta kiidavad "Laulge hilja õhtul" - 6(4), "Laulgem mäel" - 2 (erineb maaslennitsa "Mähäälest"), "Ladus minna lauluga" - 1, "Lää viirde veerätämä" - 1(1), "Kaja kostab kaugele" - 1. Laulu ülistab "Laulu võim" - 2(1) ja "Ilus on neiu laul" - 1. Ka uemate kultuuri- ja moevoolude keskel muistset pärandit säilitama ja kasutama õhutab Põrste koori eeslaulja V. Pähnapuu sõnastuses Setus laiemaltki tuntuks saanud "Laulkõ sedä seto laulu" - 1. Neidude laulu ilu kiidab "Ilus on neiu laul" - 1; neidude ja naiste laulu võrdlus on setu laulurepertuaaris traditsiooniline ja ka meie materjalides leidub napp, kuid särav võrdlus:

Koh õks lauli' neio' noorõ',
 linahiussõ' leelotõli',
 sääal õks suvi tarrõ tulli,
 linnas' liblik põrmandulõ.

Koh õks lauli' naase' noorõ',
 linikpää' leelotõli',
 sääal õks tungal tarrõ tulli,
 hüürdü küdsi põrmandulõ. (EKRK I 18, 180 (40))

Laulma kutsumist ning väga mitmeid muid laulu ja laulmisega seotud motive kohtab ka mitmel pool mujal, üsna üldiselt aga improvisatsioonides.

Töölaulude osa on kateedri kogus üsna rikkalik, küllap sellepärast, et ekspeditsioonidel on need ikka süstemaatilise küsitluse objektiks olnud. Antud laulurühmas pole liigitust püütud viia tüüpideni, peatuma on jäänud mingi teatud tööga seotud laulude temaatilistele rühmadele.

Karjalaule on talletatud 70(35), enamik neist on lauldud karja metsasaatmiseks, pisut vähem karja kojuajamiseks, kuid leidub ka karjaelu kujutust jm. Võrdluseks - SL esitab karjalauludest 32 varianti. Ainsa variandiga on kateedri materjalides esindatud "Luudaminekulaul" ja õitsilaul - 1(1). Koduste töödega seotud lauludest on kõige arvukamalt variante "Käsikivilaulust" - 26(12), ilmselt sellepärast, et se-

da on esitatud ka laulumänguna. Järgnevad ketruslaulud - 7(5), laul kanga kudumisel - 1 ja pesu pesemisel - 1(1). Põlulütöõlauludest on lõikuslaule 36(26), sõnakulaotuslaule 14(5), linakitkumislaule 6(2) ja heinatöölaule 2(1).

Laule loodusest on palju napimait. Populaarseim on ka-lajärve kiitus "Järvehääl" ("Jyykõnõ, järvekene") - 10(6). Tuntuselt võistlevad temaga uuemad laulud "Oh sa matal tam-mõkõnõ" ("Ladvad lindudele") - 10(7) ja "Kits lätš orgc orassillõ" - 18(10). Variandivaesemad on "Kõokõnõ, tammõkõ-nõ" - 2(1), "Viim võõrale maale" - 2, "Kuku, kagu" - 2(2), "Hunt ja kits" - 3(1), "Vareselaul" - 2(1), "Heinast hobu" - 1 ja "Unelaul" - 2(2).

Laulud ühiskondlikest suhetest ja küla argipäevast on üpris väikesed rühmad. Siin leidub vaeslapselaule - 9(4), laule lese raskest elust - 7(5); laulutüübid "Rikas sõimab reeks" - 2, "Olli or'ah, käve kar'ah" - 1, "Pelgä-i pintsa-kita" - 1(1), "Krõllo Miko ilmarikas" - 1(1), "Asjata loo-dud" - 1(1), "Oo vanna vanaessä" ("Vaesele poisile ei tulda naiseks") - 1(1), "Küläkene väikukõnõ" - 1(1), "Varga õpe-tamine" - 2(1), "Mis on hea varastada" - 2(2). Muinasjutust on pärit laul "Vaeslaps kääks" - 1, mis materjalides esineb üksi, ilma muinasjututekstita. Kõige variandirikkamaks tüü-biks on siin "Imed" ("Pahupidi") - 20(15). Nekrutilaule on talletatud 5(3), nekruitiitke - 4. Vägivaldsest sõttaviimi-sest räägib ka tüüp "Jako, Järvo säksolanõ" - 2(1).

Arvukam on laulude rühm noorte omavahelistest suhetest, armastusest ja abielust. Populaarsed on "Kui mi muistõ noo-rõ olli" ("Vägimehe noorus") - 20(13), "Lätši küllä kükä-killä" - 7(5), "Vanapõisi ja vanatüdruku matmine" - 8(5), "Mis viga mulle tulla" ("Illos tütrik, matal mamsel") - 11(8), "Üü pikk om ütsindä maada" - 11(7), "Õõsi üksi" ("Mitc Mat'oga magasi") - 13(7); uuemad laulud "Kuku maama, tsirgu maama, kos'a omma' kua takah" - 11(6), "Ma lätši läbi Ser-ga külä" - 16(11), "Ketra, Liisu" - 5(3), "Kui ma olli noo-rõkõnõ, võeh ma olli ull" - 4(4). Mõrsjaitku paroodia on "Vanaimäkene" - 16(15), sama teksti, kuid teistsugust meloo-diat kasutav "Lelläkene" - 4(4) ja Uusvada küla meeste poolt tuntuks lauldud "Härmä Ivokõnõ" - 2(2), kus "Vanaimäkese" me-loodiale on loodud uued sõnad. Variandivaesemad on noormeese-te laulud "Võta mulle naine" - 1(1), "Vahelt vaeslaps" - 1(1), "Kardab kurja" - 2(1), "Vend võtab naise maalt" - 1(1), "Teng, naine, hobu" - 3(1), "Ütel velel ülti ollõv halva-

võitu naane" - 5(5) ja "Võti piidsa, pessi naist" - 1(1). Ainult mõnevõrdilised on ka neidude laulud "Ärge põlake üksteist" ("Metsapuud pole ühepikkused") - 4(1), "Neulinn" - 2, "Oleks see mees minu" - 3(1), "Poiste pilge" - 4(3). Ainsa variandiga on esindatud tüübid "Kikkä küllä uulitsalõ" (neiu uurib, mis tööd keegi kodustest teeb), "Neiu kiitus", "Laisk noormees, laisk neiu", "Miks neiu kaunis või inetu", "Mis saad, neiu, oma tööst", "Tat'õ ja Kull'õ kosjad" ning "Tee mul väike tõllakene" - 1(1), "Hallitanud poiss" - 1(1), kosjafantaasia "Uibo olli külä otsah" - 1(1). Paremini näikse olevat repertuaaris püsinud õpetuslaulud noormeestele "Ar sa võtku-i vanna naist" ("Tillukene naine") - 4(3) ja neidudele: "Tule meie külla mehele" ("Oi, oi, Liisokõnõ") - 3(3), "Ära mine randa mehele" ("Tat'okõnõ") - 12(9), "Tule randa mehele" - 2(2), "Lesele mehele" - 5(3), "Vanale mehele" - 1, "Joodikul mehel" - 1 ja uuem laul "Jummal hoia joodikulõ" - 7(5).

Täiesti omaette valdkonna moodustavad setu pulmalaulud. Olulise osa nende hulgas hõlmavad mõrsjaitkud, sest setu pulmas oli mõrsja põhiliseks tegevuseks laulmine. See algas juba pulma kutsudes itkemisega kõigile sugulastele ning jätkus ka pulmas kuni mõrsjakodust lahkumiseni. Talletatud materjalis leidub mõrsjaitke (liigitus lähtub itku objektist) järgmiselt: maamakõsõlõ (emale) - 21(10), tätäkesele (isale) - 6(2), ristämäle - 10(7), ristesäle - 2(1), vanaimäle - 1(1), tädile - 4(4), lelläle - 1, vel'okõsõlõ (vennale, aga ka külapoisile ja üldse noormehele) - 75(50), tsids'akõsõlõ (õele, aga ka üldse neiule) - 13(10), sõbrakõsõlõ (sõbratarile) - 3(2), lellänaaselõ - 4(4), vele-naaselõ - 1(1), tädipujalõ - 1(1), ristivelele - 1(1), ristivelenaaselõ - 1(1), hõimule (suguvõsale) - 5(4) ja itk sugulaste pulma kutsumiseks kodust lahkudes: "Ihä kolka kutsmahe" - 1(1). Lisandub 5(5) itku, mis pöördumissõna puudumise pärast jäid esialgu identifitseerimata.

Kuna ülejäänud pulmalaulude enamik on talletatud lindile ning suur osa neist on senini litereerimata, siis on käesoleva ülevaate jaoks loobutud ülesande mahukust ja ka teoreetilise läbitõttatuse puudulikkust arvestades edasisest liigitusest tüüpide tasandini. Eristatud on vaid paari funktsionaalset rühma: pulma sõidulaulud (mn. seadikhäl, valdavalt tüüp "Sõida, sõnnikõnõ", aga ka "Veimevaka toomine" jt.) - 25(23); kaasitused - 27(25), kõik muud pulmalaulud - 76(57).

Setu surnuitkud on ekspeditsioonidel olnud spetsiaalse ning süstemaatilise küsitluse objektiks juba pikemat aega. Mõrsojaitkudega võrreldes on surnuitkude küsitlemisel ja talletamisel oma raskused: kui mõrsojaitke pakutakse kogujale meeeldi ning pea iga laulu tundev naine on valmis ja suuteline vähemalt ühe variandi kohe esitama, siis surnuitku kättesaamine on võrratult keerulisem. See eeldab sügavat usalduslikku kontakti küsitajaga ja lauliku vahel, õige ajamomendi ja meeoleolu tabamist. Katedri kogusse laekunud itkutekstid pole tõepoolest talletatud traditsioonipäraselt tavandilises situatsioonis, s. o. itkuna peietel või kalmul (neis kohtades pole paaril viimasel aastakümnel itke peaaegu üldsegi enam esitatud), kuid talletusi võib lugeda sellest hoolimata autentselt traditsioonilisteks, sest laulikud on ikka reprodutseerinud neid tekste, mida nad tõepoolest on korra juba esitanud õiges tavandilises funktsioonis. Ometi nõuab itku esitamine kogujalegi laulikult tõsist emotsionaalset ja psüühilist pingutust, sest ka pelk meenutus, varem esitatud reprodutseerimine sunnib uuesti läbi elama kogutud meeoleolusid ja tundeid. Sellepärast polegi mitte iga laulik nõus pikemata surnuitku esitama; ka on kogemus näidanud, et teinekord takistab laulikut itku esitamast uskumustele tuginev kartus. Kõike seda silmas pidades võib katedri surnuitkude kogu lugeda märkimisväärseks. Itkemise objekti järgi jaotub talletatud materjal järgmiselt: maamakõsõlõ (emale) - 26(11), tätäkesele (isale) - 1(1), vell'okõsõlõ - 5(5), tsids'akõsõlõ (õele või külatüdrukule) - 4(4), sõbrakõsõlõ - 4(4), mehele - 4(4), pojale - 1(1), tsõdsõlõ (tädile) - 1(1), ristämäle - 1(1), tsids'amehäle (õemehele) - 1. Oma esituslaadilt ja teemaltki kuuluvad surnuitkude juurde ka mõrsojaitkud surnud emale - 1(1) ja isale - 1(1).

Süstemaatilise küsitlusest annavad tunnistust laulud pühadest ja kalendritähtpäevadest. Nii on talletatud maase-nitsalaule ("Mähähäl") - 24(20) (SL - 11), urbepäeva laule - 6(3) (SL - 3), kiigelaule, mis Setus seostuvad vahetult lihavõttepühadega - 52(33) (SL - 8), jaanilaule - 16(11) (SL - 3), peetripäeva laule - 1(1), päätnitsapäeva laule - 5(4), maarjapäeva laule - 1, kadrilaule - 15(9) (SL - 6). Lisanduvad üldine prassnikulaul - 1 ning paabapraasniku laulud - 2(2); põhiliselt paabapraasniku repertuaari kuulus laulutüüp "Elli Ill'o, elli Kull'o" - 4(3). Pidutsemisega tihedalt seostuvast viinast ja õllest on iseseisvaid, teisve

teemadega liitumata laule napilt: "Matke mind viinakeldrisse" - 1, "Kiä kuah olt tekk'" - 2(2), "Tilgakõnõ" - 1(1), "Till topsi" - 2(2).

Variandirikas on laulumängude rühm. Siin leiduvad tüübid "Rikka ja vaese mäng" (SL - 2) - 16(9), "Rikas puu" - 3(3), "Leinamäng" (SL "Kurva mõrvoja kooletamine" - 1) - 13(7), "Pajamäng" - 7(5), "Vöökudumismäng" (SL "Vüü kudamine" - 1) - 10(6), "Sinimaniseele" (SL "Neidsütamine" - 2) - 18(13), "Kosjamäng" (SL "Kiä tule mu velele" - 1) - 6(4), "Rõikamäng" (SL "Rida kakmine") - 2) - 4(1), "Naerimäng" - 10(5), "Väravamäng" - 5(2), "Ketrusmäng" ("Ketsotamine") - 5(5), "Linamäng" ("Ütle mullõ, velekene, kuis linnu külbetässe") - 6(2), "Sõrmemähkimismäng" - 4, "Aiamäng" - 1(1) ja "Kullimäng" - 1(1). Laulumängudeks on ka uuemad laulud "Oh sa vana valgõ jänes" ("Jänese õhkamine") - 9(8), "Lätsi alla lilli" - 9(8), "Eelä olli pümme üü" - 1(1). Mänguline liikumine saatis laule "Kergotamine" (SL "Kergotamise laul" - 3) - 5(3), "Handa, handa, hahekõsõ" (SL "Kirmaski laul B, Hannalaul" - 1) - 2(1), aga ka "Mõistatuslaulu" - 6(1). Kirmaskitel (külapidudel) oli vanasti pikkade lüroepiliste laulude harilikuks esitamisvormiks pöörajooks - naised seisisid lauldes poolkaares (ringis), kooripartii ajal, pärast eestütteleja sõnu, sooritas üks (paar) naistest individuaalsete tantsusammudega vastupäeva liikudes teiste ees sõõri, kuni jõudis oma endisele kohale. Pärast seda alustas sõõrliikumist järgmine laulja (paar). Laulu alustasid värvid:

Tsyyri₁ks, tsyyri, püürä, püürä,
tsyyri₁ks, tsõõrigu sysarõ,
püürä, meelimar'akõsõ jne.

Need traditsioonilised algusvärvid, millele järgnes sageli küllaltki pikk improvisatsiooniline arendus, olid sissejuhatauseks jutustavale laulule. Ka kateedri materjalides leidub kenake arv pöörajooksu algusvariante (ilma üleminekuta lüroepikale) - 15(13), kus tegemist pole sugugi ainult paarivärsilise fragmendiga, vaid ilusa arendatud tekstiga.

Mängulaulude kõrval peab märkima pisikest rühma tantsulaule: "Kats syserd kargas" - 1(1), "Mi külä kütse' naase'" - 1(1), "Kaarasin" - 1(1), "Kirilä, tui, tui" - 1(1), "Üts, kats, kolm" - 1(1), "Pilamutri Karila" - 1(1). Neid lauldi tantsu (enamasti karguse) saateks, kui kohal polnud pilli.

Lastelaulude repertuaar on kateedri materjalides esindatud küll tunduvalt variandirikkamalt, võrreldes SI-ga, kuid uusi tüüpe on lisandunud vähe. Kogus on hällituslaule (SL "Latsõ hällütamise laul" - 5) - 16(7); hüpituslaulud "Sõit, sõit, sõtsele" (SL "Latsõ tsõõtamine" - 1) - 3(2) ja "Kassilaul" (SL - 1) - 4(3); ahellaulud "Liiri-lõõri, lõoke" (SL "Tsiiri, tsiiri, tsirgukõnõ" - 8) - 15(8), "Kus sa lähed, hiirekene" (SL "Hiirelaul" - 2) - 3(1), "Kits kile karja" - 1, "Memm läks aita" (SL - 1) - 5(4), "Ega susi kits se süü-s" (SL - 1) - 2(2), "Onnimanni" - 1. Muudest lastelauludest kohtame tüüpe "Parmu matus" (SL "Tere, tere, sikkõnõ" - 1) - 4(2), "Vares, vaga linnukene" - 5(3), "Papp läts' lauta lammast tapma" (SL "Või, või, võõras tule" - 1) - 11(6), "Roti pulmad" - 1(1), "Tsirka, tiid'okõnõ" - 1(1), "Keeda putru, Pulli naine" - 3(2), "Meie kiisul kriimud silmad" - 1(1).

Üllatavalt vähe on Setust sattunud kateedri kogusse loitse. Esindatud on vaid "Noore kuu teretamine" - 1, "Lepatriinusõnad" - 2(1), "Varesele valu" - 1 "Ussisõnad" - 1(1), "Vihtlemisõnad" - 3(1), "Jala arstimise sõnad" - 3(2), "Naba paika" - 2(1), "Paistetussõnad" - 1(1) ja "Kadeduse sõnad" - 1(1).

Setu laulikud on olnud ikka kuulsad oma improviseerimisvõimega, oskusega leida sobivad sõnad igas olukorras ning vermida oma mõtted ja tunded regivärsi traditsioonilisse kunstilisse vormi. Ka meie materjalides on improvisatsioon rikkalikult. Paari improvisatsiooniteemat võiks isegi eraldi välja tõsta, nagu koosviibimise lõpul lauldavaid "Tehtu-i kuigi kodo minnä" - 12(10), "Naakõ, naase, minemähe" - 7(7) ja improvisatsioonid rahvaluulekogujatele - 18(9). Põhiosa moodustavad siiski improvisatsioonid väga mitmesugustel muudel teemadel - 173(92).

Olemegi ülevaatega lõpule jõudnud. Kokkuvõtlik statistika setu regivärsist laulurühmade kaupa näeb välja järgmiselt:

lühroepikat - 332(151) varianti, sellest:
 laulud laulust - 19(7), müütilised laulud - 68(34), legendid - 11(4), perekonnaballaadid - 48(21), sõjalaulud - 17(7), armastus- ja perekonnalaulud - 80(34), laulud sotsiaalsest suhetest ja olustikust - 89(44);

lühürikat - 1448(926) varianti, sealhulgas:
 laulud laulust - 43(28), tšõlalaulud - 165(88), laulud loodu-

sest - 52(30), laulud sotsiaalsetest suhetest ja argipäevast - 49(32), nekrutilaulud - 11(4), laulud noorte suhetest, armastusest ja abielust - 199(135), mõrsjaitkud - 155(105), muud pulmalaulud - 128(105), surnuitkud - 50(34), laulud pühadest ja kalendritähtpäevadest - 133(91), laulumängud - 156(99), tantsulaulud - 6(6), lastelaulud - 76(43), loitsud - 15(8), improvisatsioonid - 210(118).

Kokku on 1981. a. 1. septembri seisuga kateedri kogus 1780(1077) setu regivärsiteksti. Uuemaid (riimilisi) laule, mille täpsemast käsitlusest siinkohal loobume, on setudelt talletatud 180(106) varianti.

K i r j a n d u s

1. Vt. näit. M e t s m a , H. Setu rahvalaulu otsimas. - TRÜ toimetised, vihik 501, lk. 102 - 105.
2. P i n o , V. ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi 1948. a. ekspeditsioon Kagu-Bestisse. Kriitiline analüüs. Diplomitöö. Trt., 1950. (Käsikiri TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris).
3. H u r t , J. Setukeste laulud. Pihkva-eestlaste vanad rahvalaulud ühes Räpina ja Vastseliina lauludega. I - III. Helsinki, 1904 - 1907.
4. P r u u l i , T. Setu rahvaluule kogumine nõukogude perioodil. Kursusetöö. Trt., 1977. (Käsikiri TRÜ EKRK-s).

SETUKESISCHE VOLKSLIEDER IN DER FOLKLORESAMMLUNG DES
LEHRSTUHLIS FÜR ESTNISCHE LITERATUR UND VOLKSDICHTUNG

P. Hagu

Z u s a m m e n f a s s u n g

Obgleich sich die folkloristischen Expeditionen des Lehrstuhls für estnische Literatur und Volksdichtung der Staatlichen Universität Tartu auch über die Grenzen der Republik

erstreckt haben (in die Karelische ASSR, zu den Woten und den waldaischen Kareliern), wurde der Grossteil des Materials in Estland aufgezeichnet. Einige Gebiete Estlands (darunter auch das der Setukesen) sind zum Objekt der speziellen Untersuchung gewählt worden. Ab 1950 werden alle Expeditionsmaterialien in die Folkloresammlung eingeordnet - in die handschriftliche Sammlung (Signatur EKRK) und in die Phonothek (Signatur EKRK Fon). Der vorliegende Artikel stellt einen statistischen (vorzugsweise nach den Liedertypen gegliederten) Überblick über das setukesische Volksliedergut in der Folkloresammlung des Lehrstuhls dar.

СЕТУСКИЕ НАРОДНЫЕ ПЕСНИ В ФОЛЬКЛОРНОМ АРХИВЕ
КАФЕДРЫ ЭСТОНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ФОЛЬКЛОРА ТГУ

Пауль Хагу

Р е з ю м е

Хотя фольклорные экспедиции кафедры эстонской литературы и фольклора ТГУ проводились и за пределы республики (в Карельскую АССР, к валдайским карелам и води), основной материал собран на территории Эстонии. Некоторые регионы, в том числе и Сетумаа, находятся под постоянным наблюдением и изучением. Начиная с 1950 г. все полученные экспедиционные записи объединены в рукописном собрании кафедры эстонской литературы и фольклора ТГУ (сигнатура EKRK), а магнитофонные записи - в соответствующей фонотеке (сигнатура EKRK Fon). В настоящей статье приводится (преимущественно на уровне песенных типов) статистический обзор народных аллитерационных песен сету, хранящиеся в фольклорном архиве кафедры.